

Prostitutes a la ceràmica àtica: una visió idíl·lica o el reflex d'una realitat?

Esther Rodrigo Requena

Universitat Autònoma de Barcelona. Serra Hunter Fellow
esther.rodrido@uab.cat

Gemma Fortea Domènech

Institut Català d'Arqueologia Clàssica
gfortea@icac.cat

Recepció: 08/08/2017

Resum

Aquest treball pretén revisar, sense prejudicis, aspectes relacionats amb el món de la prostitució a la Grècia clàssica dels segles V i IV a. C., que en els darrers decennis s'han volgut determinar com a elements definitoris i estretament vinculats amb aquesta activitat per una part de la historiografia especialitzada. A través de l'observació de diversos exemples de la iconografia de la ceràmica vascular àtica, especialment de la simposiaca, s'analitzaran alguns dels trets que s'han volgut atribuir en exclusiva a les dones dedicades a la prostitució, parant especial atenció a les *auletrides*.

Paraules clau: ceràmica àtica; prostitució; *auletrides*; *symposium*

Abstract. *Prostitutes in Attic Pottery: An Idyllic Vision or the Reflection of a Reality?*

The aim of this paper is to review, without prejudice, aspects related to the world of prostitution in the Classic Greece of the 5th and 4th centuries BC, which in the last decades have been described as definitory elements and closely linked to this activity by many specialized historians. Through the observation of several examples of the iconography of attic pottery, especially the *symposium* scenes, some of the features that have been attributed exclusively to women dedicated to prostitution are analyzed in this paper, paying special attention to the *auletrides*.

Keywords: Attic pottery; prostitution; *auletrides*; *symposium*

Sumari

1. Introducció	4. Flautistes al simposi
2. Les prostitutes a la imatgeria vascular	5. Conclusions
3. Les prostitutes i el <i>sympósion</i>	Referències bibliogràfiques

1. Introducció

En el moment de plantejar-nos les línies d'aquest treball, la nostra intenció inicial ha estat reflexionar sobre el món de la prostitució femenina a la Grècia clàssica i prendre en consideració, per ser sotmesos a discussió, una sèrie d'elements que molts estudiosos del tema han considerat com a atributs que definien *sine qua non* el món de la prostitució i de les cortesanes a la Grècia del període clàssic i per extensió també de l'hel·lenístic.

La nostra voluntat ha estat dibuixar un estat de la qüestió a partir dels últims exàmens realitzats sobre el tema i de les dades indirectes que es podien extreure d'anàlisis no centrades específicament en aquesta temàtica, però que tracten diferents aspectes de la condició femenina a l'antiga Grècia.

Bona part dels estudis sobre aquesta temàtica han pres com a punt de partida l'anàlisi d'alguns exemples de la iconografia vascular, ja que pràcticament constitueixen els únics testimonis que permeten contemplar representants femenines de condició diferent realitzant activitats quotidianes. Les trobem representades sobretot en espais interiors, a l'*oikos*, treballant en l'àmbit domèstic, però també en escenes de simposi i en alguns llocs exteriors, sobretot en el marc de celebracions religioses o anant a buscar aigua a la font.

Les escenes de gineceu i les representacions femenines a la ceràmica àtica van esdevenir especialment populars després de l'any 440 a. C. i encara més en les produccions trobades a la Magna Grècia¹. Cal matisar aquí que en aquesta zona els objectes d'argila cuita es van convertir en una moda i que van acabar perdent el sentit original. Eren peces que les dones que volien emular les senyores benestants ateneses volien tenir a casa o fins i tot a la seva tomba. La gran majoria d'aquests vasos, que aviat deixaren d'importar-se d'Atenes per ser produïts a la Magna Grècia, sobretot a l'Apúlia, tenien escenes de tocador i representaven al·legories a la bellesa i a l'amor.

És difícil determinar si es tracta d'una imatgeria ideològica o bé si es pot considerar genèrica. Pel que fa als vasos àtics trobats a la Magna Grècia, atès que va ser una moda força estesa entre les dones etrusques, a qui els agradava de ser enterrades amb aquest tipus de vasos, tampoc podem estar segurs de si les imatges que hi apareixen podien reflectir alguna realitat àtica o si van ser creats *ad hoc*, amb representacions idíl·liques a demanda del client etrusc².

Per realitzar aquest estudi ens hem basat, exclusivament, en imatges de la ceràmica àtica de figures roges dels segles V i IV a. C., on apareixen persones que han estat o que podrien ser interpretades com a prostitutes, i n'analitzarem alguns casos d'acord amb les hipòtesis de l'estat actual de la recerca sobre la condició de les dones a l'antiga Grècia.

Si centrem la qüestió en la prostitució femenina, veiem com l'amplitud del debat i dels apropaments ideològics fa molt difícil tractar-lo a bastament. Són tants els punts de vista, els enfocaments ideològics, el pes de la nostra moral i

1. BUNDRICK (2008: 284).

2. LEE (2016: 7).

les regles que regeixen la nostra societat sobre el paper de la prostitució, que resulta complicadíssim establir un discurs definit sobre aquesta qüestió a la Grècia antiga. Els punts de vista són variats i les perspectives a partir de les quals s'ha abordat aquest tema resulten aclaparadores, per aquest motiu costa recollir-les totes i intentar confegir un discurs coherent i que aporti llum sobre les dones reals que van exercir la prostitució a la Grècia clàssica, temàtica que, com en el món actual, resulta complexa i difícil d'abordar, fins i tot des del punt de vista terminològic.

Bona part de la historiografia que tracta sobre aquesta qüestió ha dedicat molts esforços a intentar distingir o, si més no, a debatre si es podien diferenciar categories dintre de la prostitució. La multiplicat de termes que feien servir els grecs antics, sovint emprats de manera indistinta, ha provocat que es generés molta controvèrsia entre els investigadors³.

En els primers treballs en què es començava a tractar el tema es plantejava una diferenciació neta entre el món de les *hetairai* i la resta de professionals del sexe. De fet, en aquells moments, l'interès per la prostitució es limitava a les descripcions i a les referències literàries que perfilaven sobretot el món de les cortesanes, les anomenades *hetairai*. En aquests estudis se n'oferia una imatge idealitzada com a dones cultivades i refinades, de manera que les relacions carnals passaven a convertir-se en una qüestió secundària i l'afinitat intel·lectual i espiritual n'esdevenia l'element més important. Durant la dècada de 1960, d'aquesta representació edulcorada es va anar virant progressivament cap a posicions molt més bel·ligerants, amb el desenvolupament dels estudis de gènere i de les teories feministes aplicades a les societats antigues, que eren un reflex del discurs feminista sobre la prostitució i l'explotació de la dona en la societat contemporània⁴.

Per a investigadores com ara E. C. Keuls els termes *hetaira* i *pórne* definirien una mateixa realitat i per tant no tindria sentit continuar intentant dilucidar la qüestió⁵, perquè el fet important al qual caldria parar atenció seria l'explotació sexual femenina. Aquesta opinió serà compartida en les dècades següents per bona part dels especialistes. A propòsit de la condició de la dona a Grècia, E. Cantarella ens diu que només es poden reduir a dues categories: les dones seduïdes i les seductores, i evidentment en el grup de les dones seductores hi trobem les prostitutes⁶.

3. En els darrers anys s'han fet estudis que recullen l'abundant lèxic sobre les prostitutes i el món de la prostitució en general. Un dels més complets el podem trobar a KAPPARIS (2011: 222-25).
4. Un bon resum de l'evolució d'aquest debat el podem trobar en l'estudi introductor de MCCLOUD (2003: 1-25).
5. Segons KEULS (1985: 199) la figura de les refinades *hetairai* seria una fabricació de la ment masculina. En definitiva, una fantasia dels homes destinada a dignificar les seves apetències sexuals, opinió que no podem compartir, perquè entenem que resulta una visió simplificadora d'una realitat molt més complexa. Les darreres propostes tendeixen a considerar sovint que la paraula *hetaira* no seria més que un eufemisme de *pórne* i que, en essència, es tractaria d'un mateix ofici amb lleugers matisos, sobretot relacionats amb el tipus de clientela amb què es movien. Uns versos d'Anaxilau (21.1-6 K.-A.) en parla del doble significat de la paraula *hetairai* (companya i prostituta) il·lustren perfectament aquesta teoria. Cf. LLOPIS (2014: 63).
6. CANTARELLA (1990: 40).

Malgrat aquestes interpretacions, que en el fons no deixaven de ser tan tendencioses com les que dibuixaven una realitat idealitzada i refinada, s'han anat alçant veus que dissentien obertament d'aquesta imatge tan maniqueïsta i que tornaven a posar en evidència una complexitat que dibuixava una realitat amb moltes facetes i a reconèixer un col·lectiu molt variat de professionals que segurament es movien en esferes ben diferents, però sense perdre'n de vista els elements comuns.

Un dels primers a reivindicar aquesta realitat més complexa i diversa dintre del món de la prostitució ha estat J. Davidson, que, en els seus treballs, considera un error reduccionista situar únicament el debat en les coordenades en què s'havia instal·lat⁷. L. Kurke també defensa la distinció entre *hetairai* i *pórnai* com a reflex de les diferents categories d'intercanvi econòmic subjacent en el sistema de la *pólis*, és a dir, aquesta distinció seria donada per les relacions econòmiques específiques que establirien els ciutadans de sexe masculí amb elles, i més concretament relaciona aquesta qüestió amb la introducció de l'economia monetària i la consolidació de la democràcia a Atenes a partir del segle VI a. C.⁸ Uns altres autors s'han anat afegint a aquestes posicions i han intentat oferir una aproximació més rica i real al món de la prostitució femenina. En aquesta línia cal destacar els treballs de D. Cohen⁹, E. Cohen¹⁰ i N. Sorkin Rabinowitz¹¹, on s'analitza el món de la prostitució centrant-se en aspectes com ara la situació legal, la consideració social i els oficis relacionats amb aquesta activitat.

2. Les prostitutes a la imatgeria vascular

Sovint s'ha donat per suposat —massa precipitadament al nostre parer— que moltes de les dones que apareixen a la ceràmica àtica de figures roges —especialment la de tipus simposiàc— eren prostitutes. L'acceptació que aquestes imatges representaven efectivament cortesanes, prostitutes, ha generat que tots els elements i atuells que acompanyen les dones que hi apareixen representades hagin estat analitzats sota el prisma de la prostitució i que, consegüentment, s'hagin interpretat com a estris propis del seu ofici que servirien de «marcadors» en aquestes representacions¹².

També alguns atributs físics i la manera d'abillar-se han passat a ser considerats elements propis i exclusius, segells distintius que diferenciaven les prostitutes de les dones honestes. Però realment és així? Totes les dones que han estat identificades com a prostitutes en general, ho són? I, fins a quin punt alguns oficis femenins estaven inevitablement relacionats amb el comerç sexual?

7. DAVIDSON (1997: 76).

8. KURKE (1997: 130).

9. COHEN (1989: 3-15).

10. COHEN (2000: 114-30; 2006: 96 s.).

11. SORKIN RABINOWITZ (2011: 122-46).

12. FERRARI PINNEY (1986) ja assenyalava amb molt bon criteri els perills d'estar convertint esposes i dones decents en prostitutes per culpa d'objectes i de situacions interpretades de forma totalment errònia.

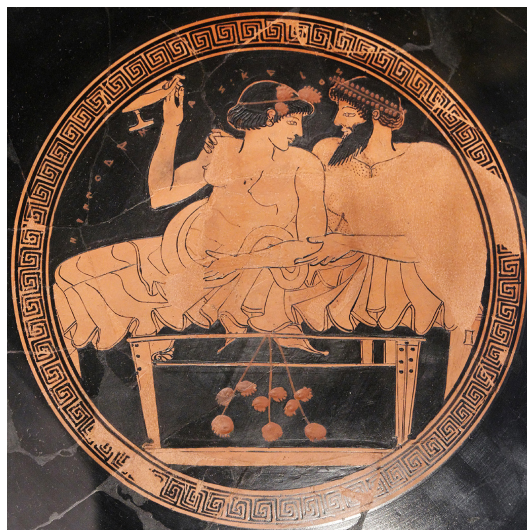

Figura 1. Home estirat en una *klíne* amb una prostituta. *Kýlix* del pintor de Macró. 490 a. C. Metropolitan Museum, Nova York (foto de Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons).

Com ja hem dit a la introducció, a partir de mitjan segle VI a. C. les escenes de gineceu i l'aparició de figures femenines comencen a ser habituals en les representacions vasculares. Els pintors dissenyen nombroses escenes en què apareixen dones despullades rentant-se, vestint-se i també participant en escenes de simposi. Si, pel que fa a les escenes de simposi, sembla clar que en aquest cas podria tractar-se de prostitutes, no resulta tan evident en les altres situacions¹³.

Ens podem plantejar si en la vida quotidiana les prostitutes es podien distingir d'alguna manera de les dones que no exercien aquesta professió, si potser els seus vestits i ornaments feien evident quina era la seva ocupació. Probablement als ulls d'un espectador de l'època resultava fàcil captar el codi estètic i els senyals que permetien reconèixer les que es dedicaven a la prostitució d'una manera que nosaltres desconexim.

El que sí que sabem és que els grecs tenien clar quin era el model femení que volien com a esposa, i que ja des de l'època arcaica detestaven els adornaments i el maquillatge estrident per a les dones respectables. D'alguna manera, es considerava que era patrimoni de les prostitutes arreglar-se amb excés. Hi ha qui diu que aquesta exagerada ornamentació tenia com a principal objectiu dissimular els defectes físics de les prostitutes i exaltar-ne les qualitats per tal de seduir els clients¹⁴.

En els estudis realitzats en època moderna sobre la prostitució a l'antiga Grècia, sempre s'han atès diversos elements clau per reconèixer en una imatge vascular una

13. DALBY (2002: 112-13) ja advertia sobre el perill de presuposar i fer certes atribucions en el cas de la representació del nu femení, especialment si l'escena no mostra un caràcter sexual evident. En definitiva, de fer una interpretació simplista de l'escena dibuixada pel pintor en el vas.

14. LLOPIS (2014: 52-53).

dona que exercís aquest ofici. Són els següents: vestimenta, pentinats, ornaments, actitud, ofici i context simposiàc¹⁵.

Si bé, atesa la poca documentació conservada, no ens és possible de realitzar generalitzacions ni pel que fa a la geografia ni pel que fa a la cronologia, sí que podem afirmar que, en algunes zones del món grec, van existir en algun moment normatives legals que regulaven el comportament o la manera de vestir de les dones, si més no en alguns llocs de la Magna Grècia. Així ens ho confirmen els preceptes de Zaleuc sobre la indumentària femenina de Locris, pels quals quedava prohibit a tota aquella dona que no fos prostituta de portar joies i vestits brodats (Diod. 12.21.1).

Tal com ens transmet Ateneu (12.20) citant Filarc, a les lleis de Siracusa també hi trobem una referència semblant, per la qual es prohibia a les dones de portar joies d'or, vestits de tons llampants o amb les vores de color porpra, tret que es tractés d'una prostituta.

Tanmateix, sabem que en algunes *póleis* hi van existir els *gynaikonómoi*, una mena de guàrdies que vigilaven de prop el comportament de les dones i els seus costums, com ara els que estaven relacionats amb els vestits o l'abillament, i que multaven totes aquelles que no mostressin una conducta adequada sobre aquests aspectes. Tenim l'exemple d'una inscripció d'Andània (IG V, 1390) on es regula detalladament la manera com s'havien de vestir a les processons¹⁶.

En el cas d'Atenes tampoc disposem de prou informació per poder afirmar que realment hi hagués un codi propi i exclusiu de les prostitutes. Dalby, al seu article sobre la manera de vestir de les dones que es dedicaven a aquest ofici, fa un estudi dels textos atenesos de l'època clàssica i conclou que no hi havia gaire diferència entre els vestits i els ornaments que portaven elles i els de les senyores respectables. Podríem dir que la principal distinció era que les vestimentes de les primeres eren més elaborades i ornamentades, per tal de poder donar una aparença encara millor¹⁷.

3. Les prostitutes i el *sympósion*

El *sympósion* era un element essencial de la vida social atenesa que disposava d'un ritual ben establert que tenia com a objectiu principal endinsar els seus participants en un ambient distès, on el menjar i la beguda anaven acompanyats de joc i música i també, de vegades, de companyia (masculina o femenina) contractada *ad hoc*.

La nova comèdia àtica ens ha fet arribar alguns fragments amb dades valuósíssimes per estudiar el paper de les prostitutes en l'àmbit simposiàc. D'aquests textos n'extraïem que elles no assistien a tot el ritual i que la seva presència es limitava a dos moments molt concrets: quan es barrejava el vi i quan se servia.

15. CALERO (2014: 17-44). En aquest article, Calero recull diversos exemples de fonts en les quals els autors antics descriuen les predileccions dels homes grecs per la senzillesa en els vestits i els abillaments de les seves esposes.

16. CALERO (2014: 39).

17. CALERO (2014: 34-35). Recentment LEE (2015) ha publicat una interessant monografia sobre el vestit com a identificador social a l'antiga Grècia que resum tots els estudis realitzats sobre aquest tema i que exposa i discuteix les hipòtesis publicades més actuals.

Figura 2. Esquerra, detall del centre d'una *kylix* d'Oltos on apareix una dona despallada en el moment de servir el vi (510 a. C.). Ashmolean Museum. Com en d'altres casos, el pintor perseguia la sorpresa i la riialla del comensal, que, a mesura que anava buidant la copa, veia com s'anava descobrint el cos de la noia. Dreta, *hetaira* traient aigua d'un *pithos* (500 a. C.). Indianapolis Museum (font: Wikipedia commons).

Els elements distintius que tradicionalment s'han atribuït a les prostitutes en les representacions vasculars s'han basat, d'una banda, en l'aparença i l'abillament i, d'una altra, en l'actitud i l'activitat en què apareixien representades. Així doncs, s'ha intentat buscar elements identificadors de la seva feina en el vestit, en els ornaments, en els tipus de pentinat i també en algunes activitats que alguns estudiosos lliguen de forma inextricable a aquesta professió.

Un dels aspectes de l'aparença física que en els darrers anys ha cridat més l'atenció, i a partir del qual s'ha intentat trobar elements distintius, ha estat la forma d'abillar-se i de recollir-se els cabells. Alguns investigadors defensen la teoria que les prostitutes es distingirien de la resta de dones per utilitzar una sèrie d'elements de roba per recollir-se els cabells que les faria recognoscibles i les identificaria com a cortesanes, *hetairai* o *pórnai*.

Amb tot, una revisió d'algunes de les obres més emblemàtiques de la ceràmica simposiàica fa que ens replantegem aquest aspecte i ens convida a repensar l'esmentada teoria, atès que tenim nombrosos exemples en què les prostitutes que apareixen en aquestes escenes porten recollits idèntics als de les ciutadanes, respectables i respectades dones ateneses, i a la inversa, escenes que no representen un simposi i en què apareixen dones amb recollits que s'han atribuït al món de les cortesanes.

M. Fischer, en un extens treball doctoral, intenta establir diferències ben clares entre diverses peces útils per recollir-se els cabells i la manera com se les cenyien al cap, i planteja la qüestió que aquestes peces eren utilitzades bàsicament per *hetairai* com una manera de ser reconegudes, i a més elles mateixes s'ocuparien de confeccionar-les¹⁸. De fet, aquests arguments no eren nous, especialment els que

18. FISCHER (2008).

relacionaven el teixit de determinades peces i la utilització de la tècnica coneguda com *sprang*, que es definia com una activitat pròpia i exclusiva de les prostitutes¹⁹. Aquesta teoria ja es plantejava en un interessant treball d'I.D. Jenkins i D. Williams de l'any 1985²⁰. I és aquesta exclusivitat de les *hetairai* en la confecció d'aquest tipus de peces el que no resulta creïble.

D'una banda, en el cas que els defensors d'aquestes hipòtesis tinguessin raó, i les dones representades fossin prostitutes, ens trobaríem davant un col·lectiu que seria objecte d'una atenció especial en aquest tipus de produccions, potser pel públic al qual anaven dirigides, i per tant aquesta sobrerepresentació pot haver donat lloc a una conclusió distorsionada, ja que no tenim prou imatges de dones que puguem qualificar de simples ciutadanes que ens permeti comparar l'ús d'aquestes peces de roba.

D'altra banda, bé podria ser també que estiguessin catalogant com a cortesanes d'alt nivell dames de classe alta que es podien adornar de manera similar a les mateixes cortesanes. Una de les tasques domèstiques considerades dignes de ser realitzades per les matrones era precisament la que tenia a veure amb els treballs relacionats amb la llana (filar, teixir, etc.), per tant, no seria estrany que dones de classe alta apareguessin representades en els vasos realitzant aquestes activitats. En diversos i exhaustius treballs, S. Bundryk proposa interpretacions alternatives a les de Fischer que podrien ser perfectament versemblants. La lectura que en fa de les imatges aporta una llum ben diferent a la qüestió: en les representacions en què es veu una dona filant o teixint acompanyada d'un home que mostra una bosseta de diners proposa que potser el que estem veient és una al·legoria de l'harmonia de l'*oikos*, segons la qual cadascun dels membres de la parella fa diferents aportacions a l'entorn domèstic: mentre la dona s'ocupa de portar el pòndol de la llar i realitza les activitats domèstiques, com ara filar i teixir, l'home proveeix dels diners necessaris per mantenir casa seva. Potser aquesta visió peca de transportar la imatge de la família burgesa actual a la societat atenesa del segle v a. C., però la documentació literària que ens ha arribat fins als nostres dies sembla indicar que aquesta idea podria encaixar en el que es considerava que havia de ser el funcionament de l'*oikos* a l'Atenes de l'època clàssica²¹.

Atesos els arguments que ja vam aportar en el nostre article de 2014²² sobre aquesta qüestió, pensem que no es pot afirmar que determinats pentinats poguessin servir d'element de distinció social o identificador de les dones que exercien certs oficis, com ara el de la prostitució. Els recollits no necessàriament eren indicadors d'un rang determinat, ja que tant les que pertanyien a una classe social com a una altra se'ls feien per la comoditat que suposava poder portar els cabells subjectes i protegits mentre realitzaven les tasques domèstiques.

19. En realitat, un dels primers treballs on es parla d'aquesta tècnica seria l'estudi de L. Clark, en què l'autora posava en relació l'ús d'aquesta tècnica en la confecció d'aquests barrets femenins, però en cap moment ella ho relaciona amb el món de la prostitució; cf. CLARK (1983: 91-96).

20. JENKINS i WILLIAMS (1985: 416).

21. Altres investigadors, com ara J. CROME (2004), proposen una variant en què la dona representada seguiria sent una matrona respectable però que estaria sent objecte d'un intent de seducció per part d'un jove que li ofereix diners a canvi dels seus serveis.

22. RODRIGO i FORTEA (2014).

Alguns d'aquests recollits estaven més aviat relacionats amb l'origen estranger d'aquestes dones, sobretot en el cas de les d'origen oriental, més que no pas amb la seva activitat professional.

En qualsevol cas, la conclusió que podem extreure d'aquestes interpretacions contraposades és que desconeixem les claus i el codi que regia aquestes representacions iconogràfiques. El que segurament als ulls d'un atenès resultava perfectament clar i entenedor, per a nosaltres s'ha convertit en imatges difícils de comprendre i de contextualitzar, que poden donar lloc a interpretacions absolutament contraposades. I resulta evident que l'aparença de les dones representades en la major part dels casos no sembla que correspongui al que hom podria identificar com a meretrus, perquè en moltes de les peces conservades es poden contemplar efigies femenines decorosament vestides que no es mostren a l'espectador ni al suposat client i que podrien encaixar perfectament amb la imatge d'una ciutadana atenesa que realitza les tasques domèstiques habituals, com és el cas de la dona que pasta pa a l'*skýphos* de Douris, del Metropolitan Museum de Nova York.

Les escenes de dones teixint són bastant freqüents en la ceràmica àtica de figures roges²³, especialment en hídries i gerres (*pélikēs*). La interpretació, però, que nosaltres donem avui a les anomenades «escenes de gineceu» és molt probable que quedi lluny del sentit real que els pintors de ceràmica els van voler donar. És més, no seria arriscat afirmar que ja a l'antiguitat —com afirma Bndrick²⁴— aquestes representacions podien ser interpretades de maneres diverses, segons els ulls de qui les contemplés. Segurament, per a una dona atenesa anaven carregades d'unes connotacions molt diferents de les que podria tenir per a una dona d'Etrúria o de la Magna Grècia, que comprava aquestes peces ceràmiques i que anaven destinades a decorar les seves tombes. Les representacions perdien el seu sentit original i passaven a ser elements decoratius relacionats amb les activitats i l'abillament femení, sovint desproveïts de cap altre sentit o connotació.

Aquesta evidència és també aplicable al cas de les escenes de simposi i és per això que cal que siguem molt curiosos a l'hora d'atribuir a aquestes imatges segons quines connotacions, especialment en el cas de les dones que hi apareixen.

4. Flautistes al simposi

Tant les tocadores d'*aulós* (flauta doble), o *auletrides*, com les ballarines que apareixen en la ceràmica simposíaca amenitzant els banquets masculins (figura 3) han estat identificades tradicionalment com a prostitutes. Aquesta hipòtesi ha estat considerada una realitat inqüestionable durant decennis²⁵. Amb tot, Ch. Starr, en un article de 1978, ja suggeria que, en el cas de les *auletrides*, era massa arriscat fer aquest tipus de generalitzacions²⁶. A més, val a dir que no era un ofici exclusivament femení, sinó que també hi havia nois que tocaven l'*aulós* en simposis.

23. BUNDRICK (2008: 283-334).

24. BUNDRICK (2008: 293-94).

25. Sobre aquesta qüestió, cf. McCURE (2003: 21-22).

26. STARR (1978).

Figura 3. Cratera de campana del pintor de Nícias amb imatge simposíaca on apareix una tocadora d'aulós amenitzant la vetllada (420 a. C.). Museo Arqueológico Nacional, Madrid (foto de Marie-Lan Nguyen, Wikimedia Commons).

Fins a quin punt, però, això responia a la realitat d'aquest ofici i quines eren les activitats que desenvolupaven aquestes instrumentistes? Realment anaven més enllà de participar amb el seu instrument en aquestes celebracions? Com assenyala Starr, les noies que tenien una formació com a flautistes no eren necessàriament esclaves, sinó que es podia tractar de dones lliures. L'*aulós* no era precisament un instrument fàcil de tocar, per tant calia seguir una formació, i sabem que aquestes noies n'aprenien en escoles especialitzades. Així doncs, gaudien d'un cert grau d'instrucció²⁷.

Les *auletrídes* no només treballarien en els ambients masculins dels *sympósia*, sinó que les fonts també ens diuen que la música de l'*aulós* acompanyava algunes feines domèstiques típicament femenines, com ara filar i teixir²⁸.

També sabem que l'*aulós* era un dels instruments que acompanyaven les processons religioses i, entre aquestes, n'hi havia algunes d'específicament femenines, com eren les Tesmofòries a Atenes o les festes en honor de Dionís. Resulta difícil pensar que per celebrar aquestes festivitats religioses es contractessin els serveis de noies que exercissin l'ofici d'instrumentistes i de prostitutes alhora. D'altra banda, en diverses escenes de gineceu amb dones assegudes al *klismós*, aquestes van acompanyades d'un *aulós* o d'una cítara, la qual cosa només dona suport a

27. STARR (1978: 407).

28. GOLDMAN (2015: 30-32).

Figura 4. La copa de les músiques on apareixen diverses dones tocant instruments, tant a la part interior com a tot l'exterior. Trobada a la Toscana (ca. 450 a. C.) (font: Museo Civico Archeologico, Bologna).

la teoria que tocar un instrument no era un fet aïllat o propi d'un grup de dones, sinó que estava bastant més estès del que imaginem, i que si bé hi hauria flautistes professionals i també dones respectables que tocaven algun instrument per plaer, també podem trobar prostitutes que tenien formació musical i que exhibien aquesta capacitat davant dels seus clients.

D'aquesta manera es desdibuixa l'estreta relació i l'exclusivitat laboral que s'ha volgut donar a la tasca d'aquestes dones flautistes relacionant-les únicament amb esferes de diversió i oci masculins. Veiem que, molt probablement, els seus àmbits de treball eren molt més amplis i és probable que algunes d'aquestes noies efectivament oferissin serveis sexuals o vincuessin la seva feina amb celebracions destinades al gaudi masculí, però segurament també n'hi havia que exercien la seva activitat en contextos no connotats sexualment.

En el mateix sentit argumenta M.L. Goldman quan posa en dubte l'estreta vinculació que alguns autors com ara Davidson atribueixen entre les flautistes professionals i la prostitució, en què gairebé les *auletrides* han passat a convertir-se en prostitutes que a més a més sabien tocar aquest instrument²⁹. Goldman fa una aproximació a l'*aulós* com un instrument molt present en la vida quotidiana i en les celebracions religioses i festives documentades a *póleis* com Atenes³⁰, fet que permet deixar de focalitzar l'atenció sobre els banquets masculins com a lloc central i pràcticament exclusiu on es desenvolupava l'activitat de les *auletrides* i proposar uns altres escenaris possibles per al seu treball quotidià.

Amb tot, no podem negar el paper actiu que tenien les *auletrides* en l'atrezzo dels *sympósia* (el vi, el menjar, els llits) i que algunes hi poguessin exercir la pros-

29. GOLDMAN (2015: 29-30).

30. GOLDMAN (2015: 30-32).

Figura 5. *Kýlix* àtica atribuïda al pintor d'Oltos (525-475 a. C.). Trobada a Vulci (Itàlia) amb inscripció d'una conversa en què l'una diu a l'altra: «Beu!» (πίνε), i l'altra li respon: «Tu també!» (καὶ σὺ). Museo Arqueológico Nacional, Madrid (font: Dorieo, Wikimedia Commons).

titució i fossin objecte de desig per part dels homes que hi participaven. Aquesta circumstància és la que, idíl·licament, representen alguns dels vasos simposiàcs on apareixen *auletrides*, com a la figura 5, on veiem dues dones despullades en un simposi bevent i tocant l'*aulós*.

De fet, se'ns han conservat alguns textos, pocs, però, on apareixen prostitutes flautistes³¹, com ara el *Faó* de Plató (fr. 195, K-A) o les *Vespes* d'Aristòfanes (1330 s.), per exemple. Rarament hi apareix el nom d'aquestes dones tret de comptades excepcions³². Una de les més conegudes va ser Lamia, la flautista professional que va convertir-se en prostituta i que va fascinar el rei macedoni Demetri Poliorcetes al segle IV a. C. Sobre ella, Ateneu (*Deipn.* 13.38 [577c]) ens diu: «No estava Demetri Poliorcetes com tocat per una vara divina i bojament enamorat de la flautista Lamia, de la qual va tenir una filla, Fila, como afirma Caristi?».

5. Conclusions

A partir de tots els arguments i de les imatges que hem presentat es fa palesa la dificultat per a l'espectador i l'investigador actual de comprendre i interpretar les representacions que han sobreviscut del món clàssic. Elements i detalls que per a un observador de l'època formaven part d'un codi que coneixia i que entenia perfectament, ja que formaven part d'una construcció cultural i social en la qual es trobava imbuït, però que nosaltres correm el risc de dotar de significats i de simbolismes que en realitat no van tenir en cap moment o d'utilitzar-los per defensar punts de vista que tenen més a veure amb els debats contemporanis sobre el paper de la dona en la nostra societat.

31. LLOPIS (2014: 55).

32. Carixena i Aterina són dues de les més anomenades. Sobre aquest aspecte i, en general, sobre l'activitat de les dones músiques, cf. SOUTO (1999).

La voluntat de reivindicar col·lectius dels quals malauradament només podem recollir informació més o menys indirecta i secundària fa que sempre ens moguem pel terreny de la interpretació subjectiva, o fa que correm el risc de formular hipòtesis que vagin més enllà del que veritablement es pot establir amb solidesa. Per tant, la recerca sobre les dones a l'antiguitat es troba evidentment immersa en aquesta problemàtica, i ja no diguem si a més s'està intentant descriure un sector molt concret i dedicat a una activitat marginal.

Pensem que una part de la historiografia que ha tractat la prostitució a la Grècia clàssica ha fet una interpretació exagerada i sobredimensionada de la representació del món de la prostitució en la iconografia vascular àtica. Malgrat que moltes de les peces identificades es podrien situar a l'esfera del simposi masculí, també hi ha dones d'aparença similar en objectes que es poden adscriure clarament a un entorn femení no relacionat amb el món de la prostitució. Al nostre parer, els estris i els ornaments que s'han volgut identificar com a material «revelador» o, si més no, connotats com a propis de les prostitutes, eren utilitzats per bona part de les dones de la societat de l'època clàssica i hel·lenística. Seria el cas dels objectes per recollir-se els cabells, l'ús dels quals s'ha volgut relacionar amb el món de la prostitució.

El mateix podem dir de la confecció d'alguns d'aquests objectes i de la feina de teixir i filar. No creiem que es puguin identificar determinades tècniques de teixir com a específicament emprades per les dones dedicades a la prostitució. La utilització dels telers de mà o de tècniques com ara l'*sprang*, que permetia produir petites peces de roba, devien ser comunes a l'economia domèstica de qualsevol llar.

El problema rau a intentar trobar algun tret exclusiu i exclouent que permeti identificar el món de la prostitució i les dones que s'hi dedicaven. Tasca complicada, perquè en la major part dels aspectes quotidians que es feien portes endins, les dones que es dedicaven a la prostitució probablement eren molt similars a les que no practicaven aquest ofici, salvant les distàncies.

És en la presència d'unes i altres en l'esfera pública on segurament s'evidenciaven les diferències entre elles, atès que, com ja hem comentat, les dones honestes estaven subjectes a l'autoritat d'un familiar de sexe masculí que probablement exercia un control sobre la seva aparença i sobre la seva llibertat de moviments fora de l'*oikos*, fet que segurament en limitava la presència i la visibilitat pública. En canvi, la prostitució requeria precisament una exposició «pública» de les dones que l'exercien i una visibilitat que probablement era un dels aspectes que separava més clarament les unes i les altres.

Respecte a alguns dels oficis o de les activitats que s'han vinculat estretament amb la prostitució, com seria el cas de les flautistes, pensem que cal desfer prejudicis. Com hem pogut veure a partir dels exemples comentats, aquestes instrumentistes no estaven vinculades única i exclusivament a les celebracions masculines del simposi, tot i que no en neguem la participació fonamental en aquest tipus d'activitat i el fet que segurament n'hi havia moltes que devien acabar participant en el comerç sexual que es podia arribar a produir en el decurs d'aquestes celebracions. També hem pogut veure exemples en què les intèrprets d'aquest instrument desenvolupaven un paper important en activitats pròpies de l'àmbit domèstic femení i

en determinades festivitats religioses, en la celebració de les quals pensem que difícilment s'hagués contractat el servei de professionals del sexe.

Referències bibliogràfiques

- BUNDRICK, S. (2008). «The Fabric of the City: Imaging Textile Production in Classical Athens». *Hesperia* 77, p. 283-334.
- (2012). «Housewives, *Hetairai* and the Ambiguity of Genre in Attic Vase Painting». *Phoenix* 66, p. 11-35.
- CALERO, I. (2014). «Gestos y atavíos como lenguaje de la condición femenina: La mirada masculina desde los textos griegos antiguos». A GONZÁLEZ, M. (ed.). *Mujeres de la antigüedad: Texto e imagen*. Málaga: Ediciones UMA, p. 17-44.
- CANTARELLA, E. (1990). «Donne di casa e donna sole in Grecia: Sedotte e seduttrici». A LÓPEZ, A. et al. (eds.). *La mujer en el mundo mediterráneo antiguo*. Granada: Universidad de Granada, p. 35-51.
- CLARK, L. (1983). «Notes on Small Textile Frames Pictured on Greek Vases». *AJA* 87/1, p. 91-96.
- COHEN, D. (1989). «Separation, and the Status of Women in Classical Athens». *G&R* 36/1, p. 3-15.
- COHEN, E. (2000). «Whoring Under Contract: The Legal Context of Prostitution in Fourth-Century Athens». A HUNTER, V.; EDMONSON, J. (eds.). *Law and Social Status in Classical Athens*. Oxford: University Press, p. 133-48.
- (2006). «Free and Unfree Sexual Work: An Economic Analysis of Athenian Prostitution». A FARAONE, C.A.; MCCLURE, L. (eds.). *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*. Madison: The University of Wisconsin Press, p. 95-124.
- CROME, J. (2004). «Family Portraits: Recognizing the *Oikos* on Attic Red-Figures Pottery». *Hesperia* supl. 33, p. 327-50.
- DALBY, A. (2002). «Levels of Concealment: The Cress of *Hetairai* and *Pórnai* in Greek Texts». A LEWELLYN-JONES, L. (ed.). *Women's Dress in the Ancient Greek World*. Swansea: The Classical Press of Wales, p. 111-24.
- DAVIDSON, J.N. (1997). *Courtesans and Fishcakes: The Consuming Passions of Classical Athens*. Chicago: The University of Chicago Press.
- FERRARI PINNEY, G. (1986). «Money bags?». *AJA* 90/2, p. 218.
- FISCHER, M. (2008). *The Prostitute and Her Headdress: The Mitra, Sakkos and Kekryphalos in Attic Red-figure Vase-painting ca. 550-450 BCE*. Calgary. Tesi doctoral.
- GOLDMAN, M.L. (2015). «Associating the *Aulêtris*: Flute Girls and Prostitutes in the Classical Greek Symposium». *Helios* 42/1, p. 29-60.
- JENKINS, I.D. (1985). «The Ambiguity of Greek Textiles». *Arethusa* 18/2, p. 109-32.
- JENKINS, I.D.; WILLIAMS, D. (1985). «Sprang Hair Nets: Their Manufacture and Use in Ancient Greece». *AJA* 89, p. 411-18.
- KAPPARIS, K. (2011). «The Terminology of Prostitution in the Ancient Greek World». A GLAZEBOOK, A.; HENRI, M. (eds.). *Greek Prostitutes in the Ancient Mediterranean 800 BCE-200 CE*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, p. 222-25.
- KEULS, E. (1985). *The Reign of Phallus: Sexual Politics in Ancient Athens*. Nova York: Harper Collins.
- KURKE, L. (1997). «Inventing the *Hetaira*: Sex, Politics, and Discursive Conflict in Archaic Greece». *ClAnt* 16/1, p. 106-50.
- LEE, M.M. (2015). *Body, Dress and Identity in Ancient Greece*. Cambridge: University Press.

- LLOPIS, J. (2014). «Las profesionales del sexo en la comedia griega del siglo IV a. C.». *Asparkia* 25, p. 48-67.
- MCCLURE, L. (2003). *Courtesans at Table: Gender and Greek Literary Culture in Athenaeus*. Nova York: Routledge.
- RODRIGO, E.; FORTEA, G. (2014). «El recogido femenino como elemento de diferenciación social en la Grecia Clásica». A ALFARO, C. et al. (eds.). *Tiarae, Diadems and Headdresses in the Ancient Mediterranean Cultures: Symbolism and Technology*, III. València: Universitat de València, p. 25-40.
- SORKIN RABINOWITZ, N. (2011). «Sex for Sale? Interpreting Erotica in the Havana Collection». A GLAZEBROOK, A.; HENRI, M. (eds.). *Greek Prostitutes in the Ancient Mediterranean 800 BCE-200 CE*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, p. 122-46.
- SOUTO, F. (1999). «La crítica musical en la comedia griega antigua». *Minerva* 13, p. 87-101.
- STARR, CH. (1978). «An Evening with the Flute Girls». *PP* 33, p. 401-10.